

МІФОЛОГЕМИ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ

В умовах глобалізованого суспільства сучасна культурологія приділяє особливу увагу засадам формування універсальних духовних цінностей, здатних протистояти руйнації морально-етичних засад гіперінформативного простору, зниженню культурно-естетичних потреб. В значній мірі рятує повернення до традиційних засад і цінностей, до усвідомлення ментальної неповторності кожної національної культурної спадщини, плекання звичаїв і обрядів. У цьому процесі, велику роль відіграють міфи, архетипи, національні концепти, що найповніше проявляються через фольклор, його образність, сюжети. Особливу роль відіграють міфологеми природних стихій.

Узагальнену характеристику міфологем природних стихій у світовій культурній свідомості пропонують у своїх працях такі дослідники міфопоетичного, як Г. Башляр, Є. Мелетинський, В. Топоров, К. Г. Юнг; у вітчизняній фольклористиці – Я. Головацький, М. Сумцов, С. Килимник, В. Скуратівський, І. Грицик, О. Поріцька, В. Войтович та ін. Однак й надалі залишається ряд естетико-філософських проблем, пов'язаних з функціонуванням міфологем у народному мистецтві, їх еволюції у писемній творчості. Мета дослідження полягає у визначенні місця міфологем природних стихій, їх семантики в українській культурній традиції.

Витоки поклоніння природним стихіям (вогню, повітрю, воді, землі) сягають давніх світоглядних уявлень різних етносів, які утворили великі культурні (ведичний, європейський, китайський, індіанський та інші) міфологічні пласти. Вода, вогонь, земля та повітря були для наших предків святими. Їх з великою пошаною оспівано в піснях, опоетизовано в прислів'ях, повір'ях, возвеличено в народних легендах.

Вода, за народними віруваннями, найвеличніший дар неба Матері-Землі, бо вона оживлює її та робить плодючою. Вода виступала як засіб магічного очищення (в народі кажуть: «Будь багатий, як земля, а здоровий, як вода»), води поділяли на «чоловічі» і «жіночі». «Чоловічі» – небесні (дощові, снігові), «жіночі» – земні (криниці, джерела). Вода в джерелах вважалася цілющою, їх називали «криничками». В усіх місцевостях України біля води здійснювалися різні обряди, насамперед, на свято Купала. Характеризуючи концепт «вода», слід зупинитися і на криницях. Як зазначає дослідник В. Скуратівський, з давніх-давен у багатьох народів з особливою ретельністю охороняли і прикрашали джерела, вважаючи їх святими місцями. Здавна в народі кажуть: яка криниця – такий і господар. Народознавець В. Супруненко наголошує на думці, що найздоровіша і найсмачніша та вода, яка схована у колодязній споруді.[2, 52]. Отже, міфологема «води» у фольклорі артикулює багато значень, серед яких можна виокремити кілька головних сем: 1) вода як образ первісного світового хаосу (міф про потоп, тема шторму); 2) вода як сакральна божественна стихія (мотиви хрещення); 3) вода як образ «душі природи», праматері, витоків життя; 4) вода як символ плинності часу; 5) вода як стихія творчості (мотив фонтана, мотив джерела); 6) вода як стихія, що втілює людську сексуальність.

Перше і найголовніше місце, яке відводиться вогню в українській культурі — космогонічне. Він, згідно з дохристиянським слов'янським легендами, є одним із початків світу. Початком світостворення, за українськими міфами і переказами, були вогонь і вода, а символом, що їх об'єднував, – хрест. Також, за народними уявленнями, вогонь – найвеличніший дар сонця-неба, принесений людям сином могутнього бога Сварога – Сварожичем. В українській культурі вогонь виступає як добре, священне начало, так і втілення злих сил, а в окремих випадках і як амбівалентний елемент. «Позитивна» семантика міфологеми вогню була сформована ще світоглядом наших пращурів-вогнепоклонників, про що свідчать народні легенди і перекази. В. Чабаненко стверджує, що у наших легендах, навіть з прийняттям християнства, залишається віра у Сонце як силу, що здатна протидіяти темряві. Так, у «Легендах і переказах Нижньої Наддніпряниці» Сонце чи солярні символи

згадуються мало не в кожному творі. Сонце є першоосновою світу, архетипом і при цьому основою життя взагалі. Те саме стосується і його земного аналогу — вогню. Зі змішанням на території східних слов'ян язичництва і християнства архетип вогню починає набирати «негативних рис. В оповідях вогонь постає як «згубний вогонь», «із змія вогнем палить», «трава, як ліс... запалиш, так вона горить неділі дві або три». Вогонь стає уособленням великої сили. На основі аналізу усної народної творчості Г. Атрошенко та С. Супрун визначили, що загалом у легендах і переказах вогонь реалізує такі значення: а) нищівний; б) абсолютного винищення; в) апокаліптичний вогонь [2, 52]. Проте в окремих випадках він є «жертвним», «життєдайним» атрибутом людського буття

Повітря, а точніше вітер — це, передусім, вільний простір. За стародавніми уявленнями, повітря асоціювалося з порожнечою, а згодом — із місткістю, в якій опинилися першостворені речі — небесні світила, рослини та істоти. Вітер, повітря в міфології сприймалися як божества, що відділили небо від землі, адже на початку небо-батько й земля-мати були нероздільними [3, 78]. Повітря – стихія, сфера перебування душ і різних невидимих істот, які можуть шкодити людині або ж приносити їй користь.

Земля, за народними віруваннями, центральна частина триєдності Всесвіту, символ жіночого начала, велика берегиня вічнозеленого Дерева життя. Небо і земля уявлялись як безсмертне подружжя – батько і матір. Головні семантичні ознаки міфологеми Землі сповна проявилися у фольклорній творчості і відображені в неофольклорній академічній традиції, зверненій до землеробської і календарної обрядовості, трудових пісень та епосу. У процесі дослідження вирізняються такі базові семантичні значення міфологічних іпостасей Землі, як Земля-мати, Свята Земля, Сира Земля, Земля-Батьківщина, Земля-годувальниця. Виявлено, що домінуючим значенням є її належність до архетипу Матері – рідної, плодючої, щедрої, святої. Земля є вологою – «сирою» (саме вологе середовище потрібне для проростання), вона і народжує, і приймає до себе після відходу з цього життя, тому Мати Сира Земля асоціюється з обрядами переходів.

Отже, міфологеми природних стихій є одними з найбільш вживаних й опоетизованих у народних піснях, прислів'ях, приказках, легендах. В українському народнопоетичному мисленні вони набували численних конотацій та варіацій, що було зумовлено часом і простором побутування.

Список використаної літератури:

1. Лановик М., Лановик З. Українська народна словесність – Л., 2000. – 200с.
2. Словник символів культури України / за заг. ред.: В. П. Коцура, О. Потапенка, М. К. Дмитренко. – К.: Міленіум, 2002. – 260 с
3. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. ХХ ст. – К., 2000.- 120с.
4. Костомаров М. Слов'янська міфологія / Упоряд., І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. — К.: Либідь, 1994.— 384 с.

Науковий керівник: к. філол. н., ст. викладач Корецька М.В.

В. Верзун

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

КНИГОТЕРАПІЯ І ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У сьогочасному хаотичному житті ми повсякчас піддаємося інформаційному перенасиченню, стресу, невротичним реакціям. Щодня перебуваємо в шаленому темпі соціального зростання, рухові «кудись угору», щоб дістатися всіх можливих і неможливих приваб життя. У той же момент поступово втрачаємо внутрішній спокій, позитивні емоції, гармонію між раціональним та емоційним, між свідомим («так треба») і підсвідомим («так хочу»). Відтак способів подолати внутрішню дисгармонію на сьогодні дуже багато: від звичайних внутрішніх релакс-медитацій до серйозних відвідувань психологів, біоенергетиків і т.д.